

3. *Мішчанчук, М. І.* Ёсць у паэта свой аблог цалінны : жанрава-стыльвая разнастайнасць сучас. беларус. лірыкі / М. І. Мішчанчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 187 с.
4. *Сіпакоў, Я.* Выбраныя творы : у 2 т. / Я. Сіпакоў. – Мінск : Маст. літ., 1995. – Т. 1 : Паэзія. – 430 с.

В. А. Мусяенка (Беларусь)

ГРУПА ДЗЕЯСЛОВАЎ ДРУГАСНАЙ НАМІНАЦЫІ СА ЗНАЧЭННЕМ «ПАМЯЦЬ» У БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

У корпус слоў, якія рэпрэзентуюць семантычнае поле «памяць», уключаюцца словы рознай катэгорыяльнай прыналежнасці, але першым чынам гэта дзеясловы, якія займаюць дамінуючую пазіцыю сярод іншых знамянальных частак мовы. У структуру ментальнай моўнай прасторы са значэннем «памяць» уключаюцца другасныя намінацыі, утвораныя ад першасных ЛСВ лексічных адзінак, якія складаюць ядро іншых (нементальных) семантычных палёў. У гэтым выпадку лексіка адносна простых (базавых) уяўленняў і фізічных паняццяў выкарыстоўваецца для апісання больш складанага, абстрагаванага комплексу пазнавальных здольнасцей і вышэйшых псіхічных функцый, якія адносяцца да назапашвання, захавання і прыпамінання ведаў, уменняў і навыкаў.

Дзеясловы гэтай групы аб'ядноўваюцца вакол ядзерных слоў *памятаць, запомніць, забывацца, успомніць*. Група прадстаўлена наступнымі 11 суадноснымі парамі беларускай і англійскай моў *абхапіць – enfold, адсеяць – sieve, выгнаць – expel, паўстаць – rebel, пранесці – carry, захаваць – save, прасеяць – sieve through, усплысці (усплыць) – float, скланяць – villify, аднавіць – restore, заглухнуць – subside*: бел. дзеясловы *абхапіць* (англ. *enfold*), *адсеяць* (англ. *sieve*), *выгнаць* (англ. *expel*), *паўстаць* (англ. *rebel*), *пранесці* (англ. *carry*), *захаваць* (англ. *save*) не маюць у англійскай мове суадносных другасных ментальных ЛСВ. У беларускай мове актуалізаваліся ЛСВ 'абняць (рукамі, нагамі, лапамі)' → 'зразумець, засвоіць што-небудзь', 'прасейваючы, аддзяліць' → 'пазбавіць сваю памяць, свае ўяўленні ад другараднага, неістотнага', 'гонячы, прымусіць выйсці, выехаць; выдаліць' → 'пазбавіцца ад чаго-небудзь, прагнаць што-небудзь', 'узняцца на барацьбу з кім-, чым-небудзь, супроць каго-, чаго-небудзь, узняць паўстанне' → 'узнікнуць у памяці, ва ўяўленні', 'прайсці з ношай якую-небудзь адлегласць ці які-небудзь час' → 'захаваць, зберагчы (пачуцці, думкі і падобнае) на працягу доўгага часу', 'аберагаючы, не даць чаму-небудзь прапасці, знікнуць; зберагчы цэлым' → 'трымаць (у памяці, у сэрцы); запомніць: *Адным словам, яна павінна была абхапіць усё жыццё свайго раёну, не кажучы ўжо*

аб тых пытаннях, на якія яна прымушана была адказаць як медык (А. Мрый); А калі галоўная думка ў руках, успамяні раду Талстога і **адсей** усё лішняе, каб застацца сам-насам з прадметам, аб якім гаворыш (М. Лужанін); Але Дзяцін пры гэтым не мог здагадацца, чаму ў яго галаве стала неяк пуста, быццам нехта **выгнаў** думкі адтуль (П. Пестрак); Цэлая чарада ўспамінаў **паўстала** прад ім (Я. Колас); Па жыцці я **пранёс** светлых мараў пачуцці (С. Давідовіч); Для людской памяці трудна назаўсёды **захаваць** успрынятае (Я. Колас); англ. *enfold* 'to hold somebody in your arms' – 'трымаць каго-небудзь у сваіх абдымках' → □², *sieve* 'put (a food substance or other material) through a sieve' – 'прапусціць (харчовую субстанцыю або іншы матэрыял) праз сита' → □, *expel* 'to force somebody to leave' – 'прымусіць каго-небудзь сысці' → □, *rebel* 'rise in opposition or armed resistance to an established government or ruler' – 'узняцца на барацьбу супраць усталяванага ўрада або кіраўніка' → □, *carry* 'support and move (someone or something) from one place to another' – 'прытрымліваючы перамясціць (каго-небудзь ці што-небудзь) з аднаго месца ў іншае' → □, *save* 'keep safe or rescue (someone or something) from harm or danger' – 'абараніць або выратаваць (кагосьці або што-небудзь) ад шкоды або небяспекі' → □.

У беларускай мове не мае суадноснага другаснага ментальнага ЛСВ дзеяслоў *прасеяць* (англ. *sieve through*). У англійскай мове ўтварыўся другасны ЛСВ 'to pass through a sieve' – 'прапусціць праз сита' → 'examine in detail' – 'дэтальва вывучыць': *Lawyers had sieved through her contract* – *Адвакаты прасеялі яе кантракт*; бел. *прасеяць* 'прапусціць праз сита, рэштата і падобнае для ачысткі ад пабочных прымесей' → □.

Суадносныя ментальныя значэнні (другасныя ментальныя ЛСВ, якія супадаюць) маюць дзве пары дзеясловаў *ўсплысці* – *float*, *скланяць* – *villify*.

У беларускім дзеяслове *ўсплысці* развіўся другасны ментальны ЛСВ 'узняцца з глыбіні вады на паверхню' → 'паўстаць, з'явіцца ў памяці, думках і падобнае': У памяці **ўсплылі** малюнкi не так далёкага мінулага (Я. Колас). У англ. *float* сфарміраваўся ЛСВ 'rest or move on or near the surface of a liquid without sinking' – 'знаходзіцца або рухацца па паверхні вады' → 'suggest a project, plan, or idea for others to think about' – 'прапанаваць абдумаць праект, план або ідэю': *The French had floated the idea of placing the diplomatic work in the hands of the UN* – *Французы далі ўсплысці ідэі [=нагадаці пра ідэю] перадаць дыпламатычную працу ў рукі ААН*; *They floated the idea of increased taxes on alcohol* – *Яны дазволілі ўсплысці [=далі ход] ідэі павышэння падаткаў на алкаголь*.

У беларускім дзеяслове *скланяць* зафіксаваны другасны ментальны ЛСВ 'змяняць па склонах' → 'часта ўспамінаць, многа гаварыць пра каго-, што-небудзь (звычайна непрыхільна)': *Славiк неаднойчы ўжо чуў, як хлопцы з яго брыгады скланялі механiкаў. А тыя ў сваю чаргу валiлі вiну на каго-небудзь другога* (І. Шамякін). У англ. *villify* актуалізаваўся другасны ЛСВ (адценне) 'to say or write unpleasant things about somebody / something so that other people will have a low opinion of them' – 'казаць або пісаць непрыемныя рэчы пра каго-, што-небудзь, не-

² Другасны ментальны ЛСВ не выяўлены.

прыемна гаварыць: *A campaign was mounted to vilify the leaders of the organization – Была разгорнута кампанія, каб пачаць скланяць лідараў арганізацыі; She has been vilified and misunderstood by her community – Яе скланялі і няправільна разумелі ў яе супольнасці.*

Несуадносныя ментальныя значэнні (другасныя ментальныя ЛСВ, якія не супадаюць) маюць дзве пары дзеясловаў *аднавіць – restore, заглухнуць – subside*.

У беларускім дзеяслове *аднавіць* утварыўся другасны ментальны ЛСВ 'вярнуць да ранейшага стану, выгляду што-небудзь пашкоджанае, парушанае, заняпалае; адрадзіць; узнавіць' → 'прыпомніць, нанова ўявіць што-небудзь забытае; узнавіць': *Але ва ўсякім разе вельмі дзякую табе, што ты аднавіў у маёй памяці гэтую мудрасць, якую кармілі нас у семінарыі на працягу чатырох гадоў* (Я. Колас). У англ. *restore* актуалізаваўся ЛСВ псіхічнага стану чалавека 'bring back (a previous right, practice, custom, or situation); reinstate' – 'вярнуць (ранейшае права, практыку, звычай або сітуацыю); аднавіць' → 'to bring back a situation or feeling that existed before' – 'вярнуць пачуццё, якое існавала раней': *Such kindness restores your faith in human nature – Такая дабрыва аднаўляе вашу веру ў чалавечую прыроду.*

У беларускім дзеяслове *заглухнуць* утварыўся другасны ментальны ЛСВ 'стаць нячутным, заціхнуць' → 'загаснуць, прытупіцца, забыцца (пра пачуцці, думкі і падобнае)': *А памяць аб Раманчыку так і заглухла, і толькі я цяпер успамінаю яго, але за гэты ўспамін ён, можа, і дзякуй не скажа мне* (Я. Колас). У англ. *subside* актуалізаваўся другасны ЛСВ эмацыянальнага характару 'become less intense, violent, or severe' – 'стаць менш інтэнсіўным, жорсткім або сур'ёзным (пра гукі, стыхію і падобнае)' → 'to become less strong (about feelings) – стаць менш моцным (пра пачуцці)': *She waited nervously for his anger to subside – Яна нервова чакала, пакуль заглухне яго злосць.*

Разгледжаныя дзеясловы папаўняюць сінанімічныя рады ўласна ментальных дзеясловаў у залежнасці ад таго, які працэс памяці яны абазначаюць. Унутры дадзенай групы можна вылучыць чатыры падгрупы прэдыкатаў – намінацыі запамінавання, захоўвання, пераказу і забывання, такім чынам, аналізуемая група можа быць структураваная больш падрабязна:

1) Да першай падгрупы дзеясловаў са значэннем 'замацоўваць, фіксаваць у памяці вынікі пазнання' адносяцца наступныя лексічныя адзінкі: бел. *абхавіць* і інш. Сэнсавая структура гэтых дзеясловаў у значнай меры канцэнтруецца на свядомай устаноўцы суб'екта, так як без яе простае паўтарэнне якой-небудзь інфармацыі не прынесе ніякага эфекту.

2) Другая падгрупа са значэннем 'утрымліваць у памяці, не забывацца' прадстаўлена дзеясловамі з другасным ментальным значэннем, такім як бел. *захавць* і інш.

3) Да трэцяй падгрупы са значэннем 'усталёўваць, узнаўляць у памяці што-небудзь забытае' адносяцца лексічныя адзінкі: бел. *аднавіць, усплыць, усплысці, паўстаць, скланяць* і інш. Прымяняючы разумовыя і валявыя высілкі для перадачы інфармацыі, дадзены працэс памяці можа канкрэтызавацца з дапамогай дыферэнцыяльных сем 'адвольнасць' / 'неадвольнасць'.

4) Да чацвёртай падгрупы са значэннем 'перастаць памятаць' адносяцца лексічныя адзінкі: бел. *выгнаць, заглухнуць* і інш. Дзеясловы гэтай падгрупы абазначаюць працэсуальны бок памяці, які звязаны са стратай інфармацыі аб кім-/ чым-небудзь.

У ходзе параўнальнага аналізу дзеясловаў другаснай намінацыі дадзенай групы ў дзвюх неблізкароднасных мовах удалося ўстанавіць, што не ўсе паказаныя вышэй дзеясловы беларускай мовы маюць семантычныя карэляты ў англійскай мове, і наадварот. Так, беларускія дзеясловы *абхапіць* (англ. *enfold*), *адсеяць* (англ. *sieve*), *выгнаць* (англ. *expel*), *паўстаць* (англ. *rebel*), *пранесці* (англ. *carry*), *захаваць* (англ. *save*) не маюць адпаведных семантычных карэлятаў у англійскай мове, а англійскі дзеяслоў *sieve through* (бел. *адсеяць*) не мае адпаведнага семантычнага карэлята ў беларускай мове.

Вынікі аналізу фактычнага матэрыялу сведчаць аб тым, што дзеясловы з другасным значэннем, якія абазначаюць захоўванне або страту свядомасцю якой-небудзь інфармацыі, могуць уступаць у сумежныя пазіцыі з дзеясловамі, якія намінуюць у другасным значэнні працэс пазнання: *памятаць, успамінаць* або *забываць* можна толькі тое, што захоўваецца ў свядомасці як якія-небудзь веды.

А. А. Носік (Беларусь)

АБ НЕКАТОРЫХ НАКІРУНКАХ УТВАРЭННЯ ДРУГАСНЫХ НАМІНАЦЫЙ СЕМАНТЫЧНАЙ ВОБЛАСЦІ ЭМОЦЫІ СОРАМУ

У псіхалогіі погляды на сорам зводзяцца да разумення яго як дэструктыўнай эмоцыі, якая «ўзнікае ў выніку ўсведамлення чалавекам рэальнай ці ўяўнай неадпаведнасці яго ўчынкаў або некаторых індывідуальных праяў прынятым у дадзеным грамадстве і ім самім нормам, патрабаванням маралі. Сорам перажываецца як незадаволенасць сабой або абвінавачванне сябе. Імкненне пазбегнуць гэтых перажыванняў з'яўляецца магутным матывам паводзін, накіраваных на самаўдасканаленне, набыццё ведаў і ўменняў, на развіццё здольнасцей» [4].

Часта можна сустрэць вывучэнне сораму ў цеснай сувязі з віной і збянтэжнасцю. Напрыклад, амерыканскі псіхолаг К. Ізард пачаў вывучэнне сораму з размежавання гэтых эмоцый і ўказаў, што яны часам разумеюцца як аспекты адной і той жа эмоцыі, часам як абсалютна розныя эмоцыі, не звязаныя паміж сабой, або як розныя, але з некаторымі агульнымі характарыстыкамі. У сваіх досведах псіхолаг спасылаўся на пазіцыю Ч. Дарвіна (1872), які адносіў сорам да групы, на яго погляд, «роднасных эмоцый, куды ўваходзяць сорам, сарамлівасць, віна, рэўнасць, зайздрасць, сквапнасць, помслівасць, ілжывасць, падазронасць,